

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen
Kandidatuppsats
Maj 2007

”Om man ska börja någonstans så ska man börja med sig själv”

En fallstudie om förhållandet mellan personligt ansvar och globala problem

Författare: Mårten Alerstam
Handledare: Anders Järnegren
m.alerstam@gmail.com

Abstract

Studien har sin utgångspunkt i en trend som blivit allt mer synlig under den senaste tiden; människor tar ett personligt ansvar för globala problem. Studiens syfte är därför att undersöka *hur medvetna människor ser på frågan om personligt ansvar vad gäller globala problem?* Studien är gjord som en fallstudie och undersökningsenheten, eller fallet, är deltagare på kursen Hållbar utveckling. Metoden är intervjuer. Jag har genomfört semistrukturerade intervjuer med fem kursdeltagare och dessa intervjuer utgör studiens empiriska underlag. Studiens teoretiska utgångspunkter är bland annat Giddens teorier om livsstil och livspolitik, Becks subpolitiska begrepp, och Baumans negativa syn på individualiseringen. Studien kommer bland annat fram till att majoriteten av respondenterna känner ett personligt ansvar, men att de känner ett större ansvar för vissa frågor, huvudsakligen miljöfrågan. Att respondenterna känner störst ansvar för miljöfrågan hänger dels samman med graden av angelägenhet men också med möjligheterna att påverka den i sin vardag. Varför man känner ett ansvar är en konsekvens av livspolitiska reflexioner: skapandet av moraliskt försvarbara livsformer i ett posttraditionellt samhälle. Att ta ansvar i vardagen handlar om att göra de rätta valen (t.ex. ta tåget framför bilen eller att köpa kravmärkt), val som tillsammans med andra val utgör en livsstil. Även om den allmänna uppfattningen är att man bör ta sitt ansvar så upplever respondenterna att det finns praktiska hinder, t.ex. bristande utbud eller ekonomi, som förhindrar dem från att göra detta, vilket används som ursäkt för att rättfärdiga sådant som annars inte hade varit acceptabelt ur ett livspolitiskt perspektiv. En jämförelse visar dock hur relativa dessa hinder kan vara.

Nyckelord: livsstil, livspolitik, politiska handlingar, individualisering, ekologisk moral.

Tack

Först och främst vill jag passa på och tacka de personer som tog sig tid och ställde upp på intervju: utan er hade den här studien inte kunnat genomföras. Jag hoppas att jag lyckats spegla era åsikter korrekt, och att ni inte tar illa upp när jag är kritisk. Ingegerd Ehn på Lucsus har också gjort sig förtjänat av ett stort tack eftersom hon tagit sig tid att besvara mina frågor och bistått mig med e-postadresser. Jag vill även tacka min handledare Anders Järnegren för hans råd och vägledning.

Innehållsförteckning

<i>Kapitel</i>	<i>Sida</i>
1. Introduktion.....	1
1.1 Syfte och frågeställningar	1
1.1.1 Begreppsförtydligande.....	2
1.1.2 Avgränsningar	2
1.2 Disposition	3
1.3 Tidigare forskning	3
1.4 Teori.....	4
1.4.1 Livspolitik	5
1.4.2 Subpolitik.....	6
1.4.3 Ett pessimistiskt perspektiv.....	8
1.5 Forskningsstrategi.....	8
1.5.1 Förförståelse	10
1.5.2 Metod	10
1.5.2.1 Intervju.....	10
1.5.2.2 Etik.....	12
1.5.2.3 Analys av intervjusvar	12
2. Den ständigt överskuggande miljöfrågan.....	13
2.1 Globala frågor och bakomliggande faktorer	13
2.1.1 De viktigaste globala frågorna	13
2.1.2 Kunskap och intresse	14
2.1.3 De bakomliggande faktorerna	15
2.2 Livspolitik i ljuset av den ekologiska moralen.....	16
2.2.1 Den framväxande ekologiska moralen	17
2.2.2 Trenden som kom för att stanna	18
3. En fråga om ansvar	19
3.1 Vårt ansvar – mitt ansvar?	19
3.1.1 Ensamma men tillsammans.....	20
3.2 Den tysta revolutionen.....	21
4. Vardagsvalens gränser	23
4.1 Individens ansvar.....	23
4.1.1. Politikens förändringsmöjligheter	23
4.1.2 Konsumtionens förändringsmöjligheter	25

4.2.3 Den medvetna konsumtionens upplevda hinder.....	26
4.2 En fråga om livsstil.....	27
4.2.1 Det relativa i det ekonomiska hindret	28
4.2.2. Problemet med den miljömedvetna fashionistan.....	29
4.2.3 När alla kunskap har hypotesens form.....	30
5. Slutsatser.....	31
5.1 Känner människor ett personligt ansvar	31
5.2 Omfattar ansvaret alla globala problem eller är det	32
5.3 Hur tar sig detta ansvar uttryck i människors	33
5.4 Slutord	34
Litteraturförteckning.....	36
Intervjuguide	38

1. Introduktion

I skrivande stund upplever Sverige den kanske största och mest allomfattande diskussionen om klimat och miljö någonsin. Debatten har genom böcker som "100 sätt att rädda världen" och tv-program som TV4:s "Klimatsmart", trängt långt bortom DN:s ledarsidor och ända in i stugorna där mat, konsumtion och resande plötsligt börjat ifrågasättas. Vid sidan av klimatfrågan så har även andra globala problem har fått ökad uppmärksamhet på senare år. Ett sådant problem är globala rättvisefrågor. Genom att köpa rättvisemärkta produkter kan man nu på ett enkelt sätt ta ställning till en så pass komplex fråga som rättvis handel. "Våra kunder vill ta sitt ansvar", säger en butikschef på Coop Konsum i rättvisemärkts bilaga i Svd den 15 April 2007, och fortsätter med att berätta hur den "etiska sidan av konsumtionen" blivit allt viktigare för kunden. Detta tar sig uttryck bland annat genom att folk äter mer vegetariskt eftersom det är mer hållbart ur ett resursperspektiv, eller väljer bort varor som man misstänker har producerats under olämpliga förhållanden. Diskussionen har, precis som butikschefen antyder, en tydlig moralisk dimension. Kanske är det framväxten av nya normer som på sikt kommer att förändra vår konsumtion? Hur det ligger till med den saken får framtiden utvisa, men om det verkligen förhåller sig så, att vi är mitt uppe i en normförändrande process, så kan kanske några av dessa normer skönjas i den här studien. Om diskussionen visar sig vara en trend som så småningom faller i glömska kan studien läsas som ett dokument från en period då många svenskar kände att ansvar inför globala problem och en skyldighet att göra något åt dem genom sina vardagsval.

1.1 Syfte och frågeställningar

Intresset för det här forskningsområdet väcktes när jag läste *Risksamhället* av Ulrich Beck. Jag hade en längre tid funderat över varför människor känner ett ansvar inför globala problem och Beck bidrog med några intressanta tankar i denna fråga. Via Beck kom jag sedan i kontakt med flera relevanta teorier. Efter en viss inläsning och reflekterande så fick studien sitt nuvarande syfte: *Hur ser medvetna människor på frågan om personligt ansvar vad gäller globala problem?* Syftet väckte ytterligare frågor som blev till frågeställningar:

- Känner människor ett personligt ansvar för globala problem? Om ja, varför?
- Omfattar ansvaret alla globala problem eller är det koncentrerat till vissa frågor?
- Hur tar sig detta ansvar uttryck i människors vardag?

Vem är då dessa ”människor”?¹ Jag beslöt mig för att göra en fallstudie (se 1.5) och för att välja en grupp där jag antog att medvetenheten i dessa frågor var relativt hög, och som haft dessa funderingar redan innan den senaste tidens massmediala uppmärksamhet. Jag är intresserad av hur dessa människor tänker och agerar eftersom det kräver mer tankemöda, energi och uppoffring att ta ansvar än vad det gör att inte göra det. Denna inriktning har även styrt mitt val av teori där Beck och Giddens får avsevärt mycket mer utrymme än Bauman. Gruppen, eller fallet, jag valt är deltagarna på kvällskursen *Hållbar utveckling*. Hållbar utveckling ges på Lucsus för första gången i vår och syftet med kursen är att ge studenterna ”grundläggande kunskaper om hållbarhetsproblematiken genom mångsidiga belysningar av ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållande och förlopp i världen från dåtid till framtid och från det lokala till det globala” (<http://www.lucus.lu.se/>). Antalet kursdeltagare var till en början runt 25 personer, huvudsakligen studenter från olika institutioner i Lund, men hade vid tidpunkten för min studie minskat till nio personer. Att valet föll på denna grupp har flera skäl. Att personer söker sig till en kurs i hållbar utveckling signalerar en viss grundläggande medvetenhet, eller åtminstone ett intresse som tyder på att man reflekterat kring dessa frågor, vilket var precis vad jag ville åt. Men det var också ett praktiskt beslut eftersom uppsatsens tidsfrist innebar att jag behövde en grupp som jag kunde få tillgång till omedelbart.

1.1.1 Begreppsförtydligande

Uttrycket *globala problem* avser två problem: 1) problem eller risker som påverkar hela mänskligheten oavsett geografiskt läge, t.ex. klimathotet, 2) kriser i andra delar av världen, t.ex. fattigdom eller inbördeskrig, som inte är globala i samma bemärkelse som (1), men som på grund globaliseringen kan få effekter långt bortom de nationsgränser inom vilka dessa problem uppstår.

1.1.2 Avgränsningar

Studiens huvudsakliga avgränsning gäller alla frågor som rör massmedias roll. Dels för att det finns media- och kommunikationsvetare med större kunskaper i detta område än mig, dels för att studiens fokus inte ligger på massmedias roll.

---

¹ Jag vill redan här göra läsaren uppmärksam på att jag med ”människor” *inte* avser alla människor, alla studenter eller liknande. Studiens syfte är *inte* att nå generaliserbara resultat.

1.2 Disposition

Efter denna disposition redogör jag för relevant tidigare forskning. Därefter följer en längre teoretisk diskussion där jag redogör för de teoretiska perspektiv som kan bidra med förståelse i frågan om personligt ansvar vad gäller globala problem. Jag har valt att placera teoridelen tidigt i uppsatsen av två skäl: (1) den teoretiska diskussionen känns som en naturlig fortsättning till stycket med tidigare forskning, där teoretiska perspektiv behandlas, och (2) för att få en smidigare övergång till empirin. Efter teorin går jag igenom min forskningsstrategi och den metod jag använt. Därefter inleds empirin. För att läsaren ska kunna skilja på den rena empirin och den empiriska analysen har jag valt att börja med att redovisa empirin för att därefter göra själva analysen. Kapitel 2, 3 och 4 följer detta upplägg där jag först redogör för respondenternas åsikter, sedan analyserar dem. Kapitel 2 är en liten introduktion till respondenterna där fokus ligger på vilka globala problem som uppfattas som viktigast, och hur detta kommer sig. I kapitel 3 står frågan om vem som har ansvaret för globala problem i centrum. Kapitel 4 redogör sedan för hur detta ansvar tar sig uttryck i respondenternas vardag. Uppsatsen avslutas med att slutsatserna sammanfattas i kapitel 5.

1.3 Tidigare forskning

I *När vardagen blir politik* (sociologisk avhandling från 2002) tar Adrienne Sörbom fasta på teorier av bland andra Giddens och Beck och försöker via intervjuer med 20- 50- och 70-talister förklara hur uppfattningen av politik och politiskt engagemang förändrats över tid. Hon kommer bland annat fram till att det, i enlighet med teorierna, verkligen skett en förändring ”från en uppfattning av samhället som något annat än det egna vardagliga livet ... till tanken att det egna jaget ständigt är inbegripet i samhällsskapande och därmed alltid politiskt” (Sörbom 2005:77), men också till att teorierna inte är så ”entydiga” som Giddens och Beck framställer dem. Vidare så har Lousie Phillips (2000) gjort en diskursanalys som kretsar kring personligt ansvarstagande för globala och lokala ekologiska problem, med särskilt fokus på massmedias roll i varseblivningen av dessa problem. Phillips har utfört sex par-intervjuer och använder en hel uppsjö teoretiker, bland annat Giddens och Beck. Studiens intressantaste resultat pekar på att det finns en ”*discourse of everyday constraints ... presenting the constraints of the everyday world as grounds for not acting more to protect the environment*” (ibid.:185, kursivering i original).

Litteraturgenomgången visar att den här studien, förutom likheterna i teoretisk grundval, skiljer sig på två viktiga punkter från Sörbom och Phillips studier: (1) globala problem (enligt

min definition) sträcker sig bortom Phillips ekologiska avgränsning och är djupare än Sörboms studie (vilken behandlar både lokala och globala problem), och (2) jag har avsiktligt sökt upp en grupp som jag tror är ”medveten” om dessa frågor för att undersöka hur de resonerar. På så sätt hoppas jag kunna göra ett bidrag till den samlade kunskapen.

1.4 Teori²

Enligt Giddens (1997) karaktäriseras det senmoderna samhället³ av dess ”institutionaliserade reflexivitet”. Institutionell reflexivitet innebär ”att nya kunskaper och informationer rutinemässigt inkorporeras i handlingsmiljöer, som därigenom rekonstitueras eller omorganiserar” (ibid.:274). Exempel på sådan kunskap är t.ex. forskning och självhjälplitteratur som individer tar del av och handlar efter (t.ex. genom att sluta äta en viss produkt som kan vara farlig enligt forskare) tills nya rön eller kunskaper kommer fram som säger annorlunda. Senmoderniteten är också, enligt Giddens och Beck, ett ”posttraditionellt” samhälle. Detta innebär inte att traditioner – som under tidigare epoker kunde styra individers liv – har försvunnit, men att de inte längre accepteras utan att rättfärdigas eftersom så många alternativ står till buds (Giddens 1994). Ytterligare en viktig process är globaliseringen.⁴ För Giddens (1999:40) innebär globalisering att ”händelser långt borta, ekonomiska eller ej, påverkar oss mer direkt och snabbare än förut. Omvänt gäller att beslut som vi fattar som individer ofta har globala följdverkningar”.

Dessa processer påverkar i sin tur ”självet”⁵ – individens ”jag”. Under tidigare epoker där människors liv i hög utsträckning präglades av tradition skapades en stabil ”självidentitet” som inte var särskilt reflexiv (Giddens 1994). I ett samhälle som präglas av institutionell reflexivitet och är posttraditionellt blir självet: ”a reflexive project ... Individuals cannot rest content with an identity that is simply handed down, inherited, or built on a traditional status. A person’s identity has in large part to be discovered, constructed, actively sustained” (Giddens 1994:82). Individen måste alltså *konstruera* sin självidentitet genom att navigera mellan tillsynes oändliga valmöjligheter (Giddens, 1994, 1997 & Beck 1995, 1999). Allt blir ett val: t.ex. religion, matvanor, familj, bostadsort, utbildning, intresse och yrke. Under dessa

---

² Stycket bygger ursprungligen på ett paper jag skrev i sociologisk teori med det uttalade syftet att undersöka teorier inför denna uppsats. Stora delar har dock tagits bort, medan andra tillkommit eller skrivits om.

³ Giddens (1997) använder även beteckningen ”högmodernitet” medan Beck (1999) talar om en ”andra modernitet”. Av praktiska skäl kommer jag i fortsättningen att använda mig av begreppet ”senmodernitet”. Globaliseringsdebatten är så pass omfattande och komplex att jag av utrymmesskäl inte kan diskutera den mer ingående.

⁵ För en mer ingående analys av ”självet” se Giddens (1997).

förutsättningar blir ”livsstilen”⁶ viktig för individens självidentitet. Livsstil handlar om att välja och är därför applicerbart främst i samhällen som är posttraditionella, dvs. där traditionen inte ”styr” individen.

Livsstilar är rutinerade praktiker, där rutinerna införlivas i klädvanor, matvaror, handlingssätt och umgängesmiljöer. Men de rutiner som följs är reflexivt öppna för förändringar utifrån självidentitetens rörliga karaktär. Varje litet beslut som en person fattar varje dag ... bidrar till sådana rutiner. Alla dessa val ... är inte bara beslut om hur man ska handla, utan också om vem man vill vara (Giddens 1997:102).

Vilka livsstilar en individ kan välja mellan beror i stor utsträckning på dennes ”livsmöjligheter”, dvs. vilka resurser (ekonomiska, sociala, kulturella) han/hon har tillgängliga (ibid.). Brist på ekonomiska resurser kan t.ex. förhindra en individ från att välja en t.ex. miljömedveten livsstil. Alla människor har alltså inte tillgång till alla livsstilar, men hindret utgörs ofta av ekonomiska faktorer, inte tradition.

1.4.1 Livspolitik

Enligt Giddens (1997:18) ger de ständiga valen ”upphov till moraliska frågor som inte bara kan skjutas åt sidan”. Valen vi fattar kan inte längre försvaras genom att hänvisa till tradition utan måste rättfärdigas – både inför oss själva och andra (ibid.). Detta är ”livspolitik” – ”en politik om val” (ibid.:253, kursivering i original). Alla val vi gör, stora som små, blir en del av denna politik. Livspolitik:

handlar om de politiska frågor som uppstår ur de självförverkligande processerna i posttraditionella kontexter, där globala influenser tränger djupt in i självets reflexiva projekt och där de självförverkligande processerna omvänt påverkar globala strategier (Giddens 1997:253).

Livspolitiken har en tydlig global dimension. Idag, mycket tack vare media, inser ”[v]ar och en ... att det råder djupa förbindelser mellan personliga handlingar och globala problem” (Giddens 1997:261). Till exempel så berör frågor som: är det rätt att köpa varor producerade under orättvisa förhållanden, vad kan jag göra åt klimatförändringarna, ska jag cykla eller

---

⁶ Giddens (1997) är noga med att påpeka skillnaden mellan hans tillämpning av begreppet och livsstilsbegreppet som finns inom konsumtions- och marknadsföringsfären. För Giddens är livsstil viktigt för vår ontologiska trygghet. Livsstilen ger oss en ”materiell inramning till en speciell berättelse om självidentiteten” (ibid.:101), medan konsumtions- och marknadsföringsfärens begrepp endast avser ”ytlig konsumtion” (ibid.).

köra bil till skolan, osv. såväl den enskilda individen som människor på andra sidan jordklotet och framtida generationer. Livspolitik är tydligt kopplat till moral. Att många känner ett ansvar inför globala problem – istället för att tänka i banor som varför ska *jag* behöva bry mig om klimatförändringarna eller om levnadsförhållandena för person jag aldrig kommer att träffa – utan förändrar sin livsstil i enlighet med vad man tror är rätt, beror enligt Giddens (1997, 1999) och Beck (1995, 1999, 2002) på en moral som växer fram ur individualiserings- och globaliseringsprocesser, och ur upplösningen av gräsen mellan det privata och det politiska. ”Allt fler objekt ses som politiska, som saker vi gemensamt har ansvar för, samtidigt som det blir svårare att sätta upp en gräns för var den enskildes ansvar börjar och slutar. En följd av detta är att människor känner sig mer ansvariga för ... kollektiva fenomen” (Sörbom 2002:42). Beck (1998) beskriver uppkomsten av vad han kallar ”långdistansmoral”:

De förlorade traditionerna och de nya globala medianätverken gör att en människas levnadshistoria blir allt mer oberoende av livsmiljön i denna persons omedelbara närhet och att den öppnas upp för en *långdistansmoral* som överskrider lands- och expertgränser och eventuellt försätter den enskilda människan i en situation där hon oupphörligt tvingas ta ställning. Samtidigt som hon blir betydelselös sätts hon på en skenbar tron som skapare av världsalltet (Beck 1998:221, kursivering i original).

Denna moral ligger till grund för det ansvar människor känner att göra rätt för sig. Den ”nya” moralen tar sig bland annat uttryck hos samhällets yngre medborgare (Giddens 1999, Beck 1999), och i välutbildade sektorer (Beck 1999).

1.4.2 Subpolitik – vardagspolitik

Livspolitik är en del av det Beck (1995, 1998, 1999, 2002) kallar ”subpolitik.” Subpolitik är ett begrepp som beskriver de nya former av politik och politiskt engagemang där ”den egna vardagen används som en politisk arena” (Sörbom 2002:33) som vuxit fram ur bland annat de processer som diskuteras i inledningen av det här kapitlet.

Subpolitics means '*direct*' politics – that is, *ad hoc* individual participation in political decisions, bypassing the institutions of representative opinion-formation (political parties, parliaments) ... In other words, subpolitics means the shaping of society from below. Economy, science, career, everyday existence, private life, all become caught up in the storms of political debate (Beck 1999:39, kursivering i original).

Enligt Beck (1995, 1998) och Giddens (1997, 1999) är det ett misstag att likställa politik med det politiska systemet, och ett minskat intresse för ”traditionell politik” med ”avpolitisering”. Detta görs ofta i media där rapporter om sjunkande valdeltagande och utträde ur politiska partier förknippas med ett antagande om ett minskat politiskt intresse hos befolkningen. Detta tycks bekräftas av forskning som visar på en växande misstro, huvudsakligen bland yngre medborgare, mot politiker och det politiska systemet, vilket ofta ses som ett tecken på avpolitiserings av samhället (Giddens 1999). Sörbom (2002) hävdar, helt i linje med Giddens och Beck, att individualiseringen av samhället löser upp gränsen mellan det privata och politiska. *Politiska handlingar* är under dessa omständigheter inte synonymt med partipolitik utan kan äga rum i vardagen och riktas mot företag, organisationer med mera. Det kan vara att börja äta vegetariskt, cykla istället för att köra bil eller gå med i en organisation. ”Vad alla dessa aktiviteter har gemensamt, det som gör att de kan kallas politiska, är att de syftar till att skapa förändring som inte enbart berör den enskilda individen eller familjen, utan syftar också, om än indirekt, till att förändra på en kollektiv nivå” (Sörbom 2002:44). Det är dock viktigt att poängtera att alla handlingar inte är politiska: att t.ex. köpa rättvisemärkt socker bara för att det inte finns något annat är inte en politisk handling, medan en person som medvetet väljer att köper rättvisemärkt socker, dels för att man behöver det, men också för att bidra till förändring på en kollektiv nivå, utför en politisk handling.

För Beck (1999, 2002) är konsumtion en viktig form av subpolitik: ”The activity of world corporations and national governments is becoming subject to the pressure of a world public sphere ... citizens are discovering that the act of purchase can be a direct ballot which they can always use in a political way” (Beck 1999:42). Konsumtion som politisk handling må vara ett simpelt instrument (allt som krävs för att individen ska ”rena sitt samvete” är att köpa från företag man uppfattar som ”moraliskt rena”), men det är enligt Beck inte mindre meningsfullt för det. Individer känner nämligen att de är med och påverkar samtidigt som vardagsbestyren får en helt ny moralisk dimension (ibid.). Särskilt gäller detta miljöfrågor: ”Global ecological dangers, far from intensifying a general lack of meaning in the modern world, create a meaning-filled horizon of avoidance, protection and assistance, a moral climate that grows sharper with the scale of the perceived danger” (ibid.:45).

Ur ett subpolitiskt perspektiv (dit jag räknar livspolitiken) är politikens avpolitisering en myt. Inte heller har individualiseringen inneburit ett ”moraliskt förfall”. Istället förhåller det sig, enligt Giddens och Beck, precis tvärt om: politiken har klivit ut ur riksdagen in i

medborgarnas vardag där moraliska frågor med globala konsekvenser blivit viktigare än någonsin förut.⁷ I det senmoderna samhället förlorar det traditionella politiska systemet monopolet över politiken – precis som vetenskapen förlorat monopolet över rationaliteten.

1.4.3 Ett pessimistiskt perspektiv

Kritiker hävdar att Giddens och Beck målar upp en allt för optimistisk bild av samtiden. En av dessa kritiker är Bauman som kritiserat Becks optimism och kallat den en ”illusion” (i Beck 1995:45). Bauman (1991, 2002) delar Beck och Giddens teori om att det ägt rum en individualiseringsprocess, och att individer konstruerar sin egen identitet, men *inte* deras teorier om vad individualiseringen fått för konsekvenser. Enligt Bauman (2002) innebär individualiseringen dödsstöten för kollektiv handling. Två faktorer ligger bakom detta. För det första så uppfattas problemen i ett individualiserat samhälle som så individuella att de inte längre kan bli kollektiva. Detta är en konsekvens av alla problems ”privatisering” (Elliot och Turner 2001). För det andra så medför varje kollektiv handling en begränsning av den personliga friheten, vilket endast ett fåtal är villiga att ställa upp på. Dessutom orsakar varseblivningen av risker – både personliga och globala – som rusar ifrån människans förmåga att lösa dem, ”tvivel på ... att solidarisk handling kan skapa någon förändring” (ibid.:69), vilket resulterar i likgiltighet, cynicism, och kortsiktighet. Följden blir ”en försvagning av det demokratiska trycket, en växande oförmåga att handla politiskt, [och] ett massivt utträde ur politiken” (ibid.:72). Att det i ett sådant samhälle skulle existera en långdistansmoral som får människor att ta ansvar för globala problem är otänkbart. Snarare ser människor ”hjälpplöst på, utan att kunna göra så mycket åt det” när världens klimat försämras, fattigdomen och orättvisorna ökar osv. (ibid.:69).

1.5 Forskningsstrategi

Den här studien sluter sig till den kvalitativa forskningstraditionen och dess epistemologiska och ontologiska grundantaganden; dvs. att människa och samhälle inte kan studeras på samma sätt som naturvetenskapliga objekt, och att ”verkligheten ... behöver tolkas snarare än mätas” (Merriam 1994:31). Skälet till att jag valt den kvalitativa fallstudien som forskningsstrategi⁸ är att den lämpar sig väl för den här studiens förutsättningar och syfte: ”Fallstudier är att

---

⁷ Därmed är det *inte* sagt att den nya politiken är bättre än den traditionella, eller att den traditionella politiken blivit överflödig (Beck 2002), bara att den fått konkurrens.

⁸ En forskningsstrategi utgörs av ett antal val och grundantaganden som möjliggör, eller omöjliggör, olika metodval (Denscombe 2000).

föredra då man ska undersöka aktuella eller nutida skeenden men då det inte går att manipulera relevanta variabler” (Yin 1984 citerad i Merriam 1994:23). En fallstudie ”inriktar sig på en (eller några få) undersökningsenheter i syfte att erhålla en djupgående redogörelse för händelser, relationer, erfarenheter eller processer som uppträder i denna speciella undersökningsenhet” (Denscombe 2000:43). Detta gör att fallstudien lämpar sig väl för mindre undersökningar, som den här (ibid.). Den här studiens undersökningsenhet, eller fall, är som sagt deltagarna på kursen hållbar utveckling. Märk väl att det är deltagarna, *inte* själva kursen, som står i fokus för studien. Fallstudier, även den här, resulterar ofta i deskriptiva studier där beskrivningen av det studerade fallet är ”tät” (Merriam 1994). Studien är explorativ, utforskande, i sin karaktär. ”Denna form innebär i regel att forskaren gör en sk fältstudie ute i samhället, där det sociala fenomenet man vill undersöka förekommer i sin normala miljö och form” (Rosengren & Arvidson 2005:56). Kvalitativ forskning är huvudsakligen induktiv (Merriam 1994). En induktiv forskningsansats innebär att forskaren börjar med att samla empiri och därefter försöker skapa teorier, begrepp och hypoteser utifrån detta, medan en deduktiv ansats är ”teoriprovande” (ibid.). Den här studien ligger mittemellan, vilket inte är ovanligt i kvalitativ forskning (Lantz 1993), och innehåller element av båda ansatserna. Den är huvudsakligen induktiv i den meningen att jag samlar empiri via intervjuer som jag analyserar och försöker förstå, men även deduktiv på så sätt att jag har existerande teorier som i viss mån ”prövas”.

Fallstudier kritiserar ofta för att det inte går att generalisera utifrån dem. Denna kritik kan bemötas på olika sätt, men jag sluter mig till Merriam (1994) och Brymans (1997) uppfattning att försök till att generalisera utifrån en fallstudie innebär att man *missförstått* syftet med en sådan studie.

Det [är] ... ingen mening med att generalisera från ett enda fall som valts ut utifrån ändamålsenlighet i stället för efter slumpmässighet. Man väljer fallstudiemetoden för att man vill gå på djupen med en bestämd situation, person eller händelse, inte för att man vill ta reda på något som gäller generellt för många eller alla undersökningsenheter (Merriam 1994:184).

Syftet med den här studien är alltså *inte* att nå generaliserbara resultat som antas gälla för alla studenter, alla svenskar osv.

1.5.1 Förförståelse

I kvalitativ forskning spelar ”*forskarens jag ... en viktig roll i produktionen och tolkningen av kvalitativa data*. Forskarens identitet, värderingar och övertygelser kan inte helt elimineras från analysprocessen” (Denscombe 2000:244, kursivering i original). Jag tror, precis som Denscombe, inte att det är möjligt att helt distansera sig från ens personliga värderingar och förförståelse även om man strävar efter det. Därför krävs en kortare redogörelser för mitt ”jag” kan ha påverkat min forskning. Vad gäller min koppling till mitt fall så var jag ursprungligen inskriven på kursen Hållbar utveckling och närvarade på introduktionstillfället, men hoppade sedan av. Att jag skrev in mig och till en början hade avsikten att läsa kursen beror på att jag är intresserad av dessa frågor. Detta gäller även mitt forskningsområde. Jag är mycket intresserad av frågor kring individers ansvar och har många egna åsikter gällande vad varje individ kan och bör göra vad gäller globala problem. Samtidigt som jag strävar efter att sätta dessa värderingar och åsikter åt sidan så ger mitt intresse mig en kunskap som andra kanske inte har, vilket kan vara en tillgång (Denscombe 2000). Å andra sidan kan det göra mig blind för sådant som jag betraktar som självklarheter.

1.5.2 Metod

En metod definierar jag, i enlighet Denscombe (2000) och Halvorsen (1992), som ett sätt att samla in data. Den här studien bygger på intervjuer, vars syfte är att ge ”rich insights into people’s experiences, opinions, aspirations, attitudes and feelings” (May 1997:109). Anledningen till att jag valt intervjumetoden är att den lämpar sig bättre än andra med tanke på studiens syfte och urvalsgrupp.

1.5.2.1 Intervju

Valet av intervju som forskningsmetod grundar sig, som sagt, på intervjuens förmåga att ge detaljerad information om attityder, åsikter och erfarenheter. Intervjun gör det också möjligt, förutsatt att man fått ärliga och tillräckligt många svar, att anta en annan människas perspektiv (Merriam 1994), vilket krävs för att besvara den här studiens syfte. Jag kommer nu mycket kort att gå igenom intervjuprocessen från början till slut. Jag började med att utarbeta en intervjuguide som legat till grund för samtliga intervjuer. Urvalet av intervjupersoner inom den utvalda gruppen har varit högst subjektivt, mycket beroende på de fåtaliga kursdeltagarna. Via kursansvarige fick jag tillgång till en förteckning över kursdeltagarnas e-postadresser. Jag skickade ut ett e-mail till samtliga kursdeltagare där jag presenterade mig själv och min uppsats och bad dem ställa upp på intervju. På detta sätt fick jag två positiva svar. Därefter

infann jag mig minuterna före en föreläsning och lyckades på detta sätt övertala ytterligare två att ställa upp. Den femte och sista personen som gick med på att ställa upp kunde inte nås via e-mail eller vid föreläsningstillfället utan kontakt togs per telefon. Själva intervjuerna ägde sedan rum mellan den 14:e och 23:e april på olika caféer i stan. Baktanken med att intervjua på café var att förmedla en mer avslappnad atmosfär än vad som är fallet när två för varandra okända människor låser in sig i ett rum. Intervjuerna genomfördes som semistrukturerade intervjuer. Semistrukturerade intervjuer karaktäriseras av att ”intervjuaren är ... inställd på att vara flexibel när det gäller ämnenas ordningsföljd, och ... att låta den intervjuade utveckla sina idéer och tala mer utförligt om det ämne som intervjuaren tar upp” (Denscombe 2000:135). Under intervjuerna försökte jag inta en professionell roll där jag försökte att ställa relevanta följdfrågor samt undvika att värdera och döma intervjupersonernas svar. Detta gick överlag bra även om jag i efterhand kom på många ytterligare frågor jag borde ha ställt, och vid något tillfälle kom lite ur min roll som intervjuare och återgav mina personliga åsikter.

Att bedöma om intervjuareffekten (att forskarens identitet påverkar den information man får) spelat en betydande roll i mina intervjuer är naturligtvis svårt att bedöma, men jag upplever inte att den gjort det. Känsliga frågor eller upplevda skillnader i etnicitet, yrke, kön osv. kan nämligen ge upphov till situationer där den intervjuade svarar ”oärligt” (Denscombe 2000). Mina frågor var visserligen personliga, men jag bedömer dem inte som känsliga, och de ställdes till personer som hade mycket gemensamt med mig själv. Intervjuerna karaktäriserades av ett avspänt förhållande där både intervjuare och intervjuad, upplevde jag det som, kände sig bekväma i sina roller. Intervjuareffektens roll är emellertid ingenting jag kan veta säkert, eller påverka i efterhand, utan ett faktum som jag framförallt måste vara medveten om.

Intervjuerna spelades in med diktafon, med den intervjuades samtycke, och transkriberades sedan. En intervju drabbades av störande bakgrundsljud vilket ledde till att delar av intervjun gick förlorade. Att skriva ut en intervju innebär dock vissa svårigheter eftersom människor pratar i ofullständiga meningar, omformulerar sig och ibland pratar mycket tyst. För att samtalet ska bli begripligt måste texten redigeras lite grann (Denscombe 2000), vilket jag gjort med största omsorg. Jag har varit noga med att behålla den exakta ordalydelsen och bara utlämnat sådant som är ofullständigt och inte på något sätt ändrar innebörden av det sagda.

1.5.2.2 Etik

I kvalitativa fallstudier uppstår etiska frågor under datainsamlingen och vid publiceringen (Merriam 1994). Under datainsamlingen har jag rättat mig efter informationskravet – att forskaren måste informera intervjupersonen om undersökningens syfte – och samtyckeskravet – att den intervjuade samtycker till att informationen används i forskningssyfte. För att skydda mina intervjupersoners identitet – konfidentialitetskravet – används fiktiva namn i uppsatsen.

1.5.2.3 Analys av intervjusvar

Till skillnad från kvantitativ analys så finns det inga etablerade regler/metoder för hur kvalitativa data ska analyseras/behandlas (Lantz 1993). Kvalitativ analys är dock mer än deskription, och syftar till att nå generaliseringar och slutsatser utifrån den information man samlat in (Merriam 1994). Resultaten av kvalitativa analyser bedöms ofta utifrån två kriterier: giltighet och tillförlitlighet (Lantz 1993; Denscombe 2000). ”Giltighet erhålls genom en analys av och fördjupning i helhetens delar och genom syntesen där ett meningsfullt mönster på en högre abstraktionsnivå framträder. Mönstret framträder när abstrakta teoretiska begrepp appliceras på det som respondenten sagt” (Lantz 1993:73, kursivering i original). Hur detta bör gå till rent praktiskt skiljer sig åt i litteraturen. En fullständig redogörelse av min egen arbetsgång är pga. platsbrist inte möjlig, men kan beskrivas i tre steg. Först sammanställde och organiserade jag allt material. Sedan sökte jag i detta material efter mönster och utarbetade hypoteser över hur pusselbitarna passade ihop med varandra och med teorin. Slutligen uppstod en syntes (delarna blir en helhet). *Tillförlitligheten* i kvalitativa analyser avser själva forskningsprocessen och reser frågor kring vilken roll forskarens ”jag” eventuellt har haft, varför vissa beslut togs osv. (Denscombe 2000). Detta har jag redogjort för tidigare. *Tillförlitligheten* avser också forskarens ansvar gentemot respondenten, både under datainsamling och bearbetning, att ”på empatisk väg fånga den mening intervjupersonen ger fenomenet” (Lantz 1993:74). Detta ansvar tar jag på största allvar.

Slutligen måste jag nämna ett par ord om hur citat från intervjuerna används i uppsatsen. Vissa intervjusvar har jag ansett mig tvungen att korta ner, vilket givetvis sker under förutsättning att svaret inte tas ur sin kontext eller används på ett sätt som förändrar innebörden av det sagda.

2. Den ständigt överskuggande miljöfrågan

Detta kapitel fungerar som en kortare introduktion till respondenterna där frågan om vilka globala problem de uppfattar som viktigast, och varför, står i centrum. Först redogör jag för respondenternas åsikter, sedan analyserar jag dem.

2.1 Globala frågor och bakomliggande faktorer

Deltagarna på kursen hållbar utveckling består av studenter från flera olika utbildningar. Peter (25) läser till ekosystemtekniker, Emma (22) till miljövetare, Rebecca (24) är snart färdig nationalekonom, medan Marie (28) och Eric (24) redan har avslutat sina utbildningar som industridesigner respektive ekosystemtekniker och är i olika stadier av arbetssökandet. Marie är den som är minst nöjd med sitt utbildningsval. Miljö- och samhällsfrågor fanns inte med i beräkningarna när hon valde industridesignerprogrammet, men under utbildningens gång väcktes ett intresse för sådana frågor som fick henne att ifrågasätta sin utbildning. Marie säger att hon ”inte är så bekväm med mitt framtida yrke”, och hoppas kunna arbeta med hållbar samhällutveckling i ett industridesignerperspektiv till hösten. ”[A]tt hamna i ett stort företag och sitta och rita prylar åt dom” känner hon inte alls för. Bortsett från Marie så har de andra redan från början haft målet att jobba med något viktigt och ambitionen att göra en skillnad som drivkraft. Emma motiverar sitt utbildningsval såhär:

det känns som att det är något som spelar någon roll jämfört med många andra saker som säkert kan vara roligt, men ... som inte känns lika bra, lika nyttigt på något sätt.
Det känns som det bästa och viktigaste sättet att göra någon skillnad i världen.

Medan Marie verkar ha hittat en drivkraft att verka för hållbar utveckling har Rebecca allt mer kommit ifrån sin. Rebecca beslöt sig för att bli nationalekonom efter att ha influerats av en vistelse i Guatemala där hon gick på Spanskaskola och volontärarbetade. Hon berättar att hon ”alltid har sagt till min mormor att jag ska rädda världen”, men att hon nu förstår ”att jag inte kommer att kunna göra det, men det var nog egentligen det jag ville”. Hon vill fortfarande göra en skillnad, eller ”påverka” som hon säger, men har ”försvunnit bort lite från det här Guatemala-tänket och 3e-världen-tänket, och nästan landat i Sverige lite mer”.

2.1.1 De viktigaste globala frågorna

Till kursen hållbar utveckling har mina intervjupersoner sökt sig av lite olika skäl. Intresset för frågor inom hållbar utveckling är en gemensam nämnare, även om andra faktorer som

nyfikenhet och behov av kurspoäng också påverkade beslutet för vissa. Frågorna som diskuteras på kursen omfattar, med Peters ord; ”allt från miljöfrågor till fattigdom, jordbruk, och utveckling”. Majoriteten anser att frågorna som diskuteras på kursen överensstämmer med deras egen uppfattning om de viktigaste globala problemen. På en direkt fråga vilka/vilket som är de viktigaste globala frågorna svarar Rebecca initialt ”klimat och fattigdom”, men nöjer sig sedan med fattigdom, Peter svarar: miljöfrågorna, Marie: miljöfrågan, Eric: överkonsumtion, och Emma: demokrati- och rättvisefrågor. Peter och Marie menar att det är miljöfrågorna som är viktigast. Eric svar är näraliggande eftersom överkonsumtion är ett resursproblem som är tätt knutet till miljöfrågor. Rebecca och Emmas svar är mer övergripande. Rebeccas första impuls var dock att svara ”klimatfrågan”, men valde sedan fattigdom även om detta svar, enligt henne själv, är ”diffust” eftersom ”det inbegriper allt”, det även miljöfrågor. När jag ber Emma utveckla sitt svar exemplifierar hon först med vattenfrågan, sedan med resursutnyttjande, även detta miljöfrågor. Flera av de intervjuade ger dock uttryck för en holistisk syn på globala problem; ”allting hänger ju ihop på sätt och vis”, säger Emma.

2.1.2 Kunskap och intresse

Endast två av respondenterna anser att de har större kunskap i frågor om globala problem än genomsnittet. Däremot tror alla att de har ett större intresse. Peter svarar följande på frågan om hans kunskap och intresse jämfört med andra:

Jag tror att det kan vara lika stort. Skillnaden är att jag tar tag i det, jag fördjupar mig i ämnet. Intresset i början var nog samma, men ju mer man har läst desto mer intresserad blir man, och då läser man mer och får reda på mer.

Hur deras kunskap och intresse står sig jämfört med kamratkretsen varierar. Marie och Emma, som båda ansåg sig ha större kunskap och intresse än genomsnittet, tror båda att nivån på deras bekantskapskrets är ”ungefär samma”. I Rebeccas umgängeskrets finns både de som är lika medvetna som henne själv och de som inte är det, medan både Peter och Eric verkar ha ett betydligt större intresse än sina bekanta. Samma skiljelinje återfinns när jag frågar om föräldrarnas kunskap och intresse jämfört med deras egna. Eric, Peter och Rebecca anser att deras föräldrar är mindre medvetna i dessa frågor än de själva. Peter har dock lyckats påverka sina föräldrar till att köpa en biogasbil samt att gå över från att elda olja till att elda pellets. Alla tre försöker påverka sina mindre medvetna vänner genom att diskutera med dem. Marie och Emma anser dock, även om de också är kritiska på vissa punkter, att deras föräldrar är

ganska medvetna. De anser också att de har deras föräldrar att tacka, åtminstone delvis, för sitt eget intresse och medvetenhet. Marie: ”Jag tror att det är därifrån jag fått det, ärvt det av dem i och med att jag är uppvuxen i det”.

2.1.3 De bakomliggande faktorerna

Majoriteten av respondenterna är överens om att det intresse och den medvetenhet i globala frågor – särskilt klimatfrågan – som just nu finns i Sverige är en trend. Emma:

Men visst är det en trend. För ett år sedan när jag läste miljöekonomi så pratade vi om att miljömedvetenheten och miljöintresset var relativt lågt jämfört med tidigare, men det var ett år sedan och det skulle man absolut inte kunna säga längre.

Samtliga tror dock att det är en trend som, med Eric ord; ”är här för att stanna”. ”Är man medveten om det så tror jag inte att man kan helt bortse ifrån det, eller bara sluta sådär”, säger Marie och syftar på klimatfrågan. Emma uttrycker sig försiktigast: ”sådan går ju uppenbarligen i trender ... men för varje våg som kommer så landar man lite högre än var man började”. Enligt intervjupersonerna ligger fem faktorer bakom denna trend. Den första är massmedia: Eric nämner t.ex. ”FN:s klimatrapport” (uppmärksammas av media), ”Al Gores film” och ”Aftonbladets kampanj” som exempel på hur massmedia väckt människors medvetande i klimatfrågan. Massmedia kan också kopplas, mer eller mindre direkt, till flera av de andra faktorerna, t.ex. till att människor börjat märka av effekterna av klimatförändringarna, vilket alla utom Rebecca nämner som en viktig faktor. Hur klimatförändringarna påverkar andra delar av världen gör sig påmind via just massmedia, men de lokala effekterna behöver man enligt respondenterna inte massmedia för att lägga märke till: ”det här med växthuseffekten, även om det tjuvats om det länge, så kan man nu konstatera det nästan själv; man kan minnas att när man var liten så kunde man göra snögubbar åtminstone någon gång”, menar Marie. Enligt Marie berör klimatförändringarna en personligen. Att det är problem som ”berör en själv” (Eric) som uppmärksammas både i massmedia och av människor i allmänhet nämner majoriteten av de svarande som en tredje faktor. Eric tar Tsumanin som drabbade Indiska Oceanen 2004 som exempel:

När det var Tsunami ... så skänkte folk ofantliga mängder och det var inte en slump, det var inte Thailandare det var synd om, det var västerlänningar där som dog och det blev uppmärksammat på grund av det. Det var därför folk skänkte en himla massa pengar just då, medan det varje sekund dör 1000-tals barn i Afrika pga.

hunger, men det är det inte alls många som lägger pengar på just därför att vi inte berörs så direkt av det.

En annan aspekt av globaliseringen (utöver det globala nyhetsflödet) är möjligheten (för de som har råd) att resa och med egna ögon se hur folk har det i andra delar av världen, vilket Rebecca lyfter fram som ytterligare en faktor. Alla kvinnliga intervjupersoner i den här studien har faktiskt någon form av utlandsvistelse i utvecklingsländer som påverkat dem. Den femte faktorn, som tre respondenter tar upp, har att göra med Sveriges välfärd:

Dessutom så är det så att i och med att vi inte har så mycket problem i Sverige, nu är det inte sant för Sverige har stora problem också, men ändå, vi har ju fått det väldigt mycket bättre de senaste 100 åren till exempel, och då får man utrymme att bekymra sig om andra problem. ... Då kan man titta på andra frågor istället. (Rebecca)

2.2 Livspolitik i ljuset av den ekologiska moralen

Livspolitik handlar om vem vi vill vara i ett posttraditionellt samhälle där vi också måste ta ställning till det faktum att våra individuella handlingar har globala konsekvenser (Giddens 1997). De val vi gör bildar livsstilar, livsstilar som kan förändras om nya kunskaper framkommer eller värderingar uppstår som gör att vi inte längre kan rättfärdiga våra val ur ett livspolitiskt perspektiv. Två av de val som ligger till grund för vår livsstil är utbildning och intresse. Eric, Peter och Rebeccas intresse globala frågor är sant posttraditionella i den meningen att intresset inte kommer hemifrån – det är inte ”nedärvt” i tradition – utan är något de upptäckt på egen hand och inlemmat i sin livsstil. De omger sig med vänner med samma intresse, och försöker aktivt att skapa medvetenhet hos dem som inte delar deras intresse. Att intresset för dessa frågor utgör en betydelsefull komponent i deras självidentitet blir uppenbart när man betänker att intresset ledde dem till deras universitetsutbildningar, vilket även gäller för Emma. I Emma och Peters utbildningsval finns en tydlig koppling mellan ”person och planet” (ibid.:260); båda vill ägna sitt liv åt att göra en skillnad – gärna ur ett globalt perspektiv. Deras kunskap och intresse ledde dem till en punkt där det inte var tillräckligt att bara se till sig själv och sin egen välfärd. Detta är en sorts global etik som uppkommer ur insikten att det finns en koppling mellan personliga handlingar och globala problem (ibid.). Till skillnad från Eric, Peter och Rebecca menar Marie att hon ”ärvt” sin medvetenhet av sina föräldrar. Ändå gjorde hon – när det blev dags att välja utbildning – ett val som inte alls influerats av denna medvetenhet. Under utbildningen till industridesigner fick hon dock nya informationer och perspektiv som successivt fick henne att börja ifrågasätta detta val.

Utbildningen kom att kännas som en ”motsättning” i förhållande till hennes värderingar, och att hon fullföljde den berodde bland annat på de investeringar tid och pengar hon redan gjort. Maries känsla av att utbildningen inte är moraliskt försvarbar är ett utslag av livspolitik. I ljuset av hennes kunskap och värderingar kan hon inte rättfärdiga inför sig själv ett yrke som bidrar till det konsumtionssamhälle som hon är kritiskt till. Istället hoppas hon kunna jobba med hållbar utveckling inom industridesign till hösten.

2.2.1 Den framväxande ekologiska moralen

Enligt Beck (1998) leder de processer som präglar det senmoderna samhället till att det växer fram en ”långdistansmoral” som tvingar individer att ta ställning och göra rätt för sig. Beck är emellertid vag på punkten vilka globala problem denna långdistansmoral omfattar. I vilket fall som helst så tar sig denna moral uttryck bland annat hos yngre och välutbildade, och eftersom mina intervjupersoner är både relativt unga och utbildade borde de rimligtvis ha utvecklat denna moral. Att moraliska överväganden spelar en betydande roll i mina intervjupersoners handlingar och livsstilsval har vi redan sett prov på, men intervjuerna visar också tydligt att miljö- och klimatfrågor ofta står i fokus. Miljöfrågan är den globala fråga som – vågar jag säga – känns viktigast för samtliga respondenter. Detta grundar jag på en granskning av intervjuerna där det är tydligt att respondenterna ofta exemplifierar och resonerar kring miljöfrågor. Faktum är att de fullständigt överskuggar globala sociala och ekonomiska frågor, även för Emma och Rebecca som svarade mer övergripande på vilken som var den viktigaste globala frågan. Skälen bakom detta kan vara flera. Det kan naturligtvis ha slumpat sig så att mina intervjupersoner har ett större miljöintresse än många andra. Massmedia och respektive utbildnings roll i att lyfta fram miljöfrågor ska inte heller underskattas, men den mest troliga förklaringen tror jag har att göra med graden av angelägenhet. Miljöfrågan uppfattas som det största hotet, något som berör både oss här i Sverige, folk på andra kontinenter, och framtida generationer. ”Utan miljö och resurser så har vi ingen jord att leva på”, säger Peter. Att göra en insats i miljöfrågan är att hjälpa både sig själv, och andra. Detta ligger i linje med Becks (1999:103) teori att ”environmental dangers create a substantive semantic horizon of avoidance, prevention and helping. This is a moral climate and milieu that intensifies with the size of the threat”. Beck (1995) kallar detta en ”ekologisk moral”, vilken skiljer sig från långdistansmoralen. Långdistansmoralen har, som jag uppfattar den, ett osjälviskt drag: människor väljer att göra rätt för sig, inte för att konsekvenserna nödvändigtvis drabbar en personligen, utan för att man inte kan rättfärdiga inför sig själv att man bidrar till andras elände. Klimatfrågan har visserligen ett osjälviskt drag, vilket bland annat Eric ger uttryck för

när han talar om ”kommande generationers välfärd”, men nästan samtliga intervjuade ansåg att när problem ”påverkar ens privata liv så är man mer benägen att handla” (Marie). Styrkan i den ekologiska moralen verkar hos mina respondenter vara starkare än den mer diffusa långdistansmoralen, vilket kan bero på just detta att vi direkt berörs av klimatfrågan. Detta är kanske inte särskilt uppseendeväckande, men det visar på att det finns en skillnad mellan globala problem och globala *problem*.

2.2.2 Trenden som kom för att stanna

Den ekologiska moralen utgör essensen i den ”trend” som tidigare diskuterats. Men, en trend, som enligt mina respondenter är ”här för att stanna” (Eric) är per definition inte en trend. Trender stannar inte, de går över och ersätts av nya trender. Om man ska tro deltagarna i den här undersökningen kan ”trenden” mycket väl övergå i ett mer permanent tillstånd där den ekologiska moralen utgör en ny norm. Vi får tillfälle att återkomma till detta.

3. En fråga om ansvar

Ansvarsfrågan står i fokus i detta kapitel som följer samma upplägg som föregående kapitel.

3.1 Vårt ansvar – mitt ansvar?

Vems ansvar är det att komma tillrätta med de globala sociala och ekologiska problemen?

Respondenterna i den här studien menar samtliga att det är *alla* individers ansvar. Marie lyckas formulera vad många försöker säga; att alla har ett ansvar men att ansvaret ser olika ut:

Alla är ansvariga att göra så mycket som det går. Som individ är det att välja de alternativ som är bäst. På samhällsnivå, nationell nivå, så är det att inrikta samhället så det går att leva på ett sådant sätt. Internationellt är det rättvisefrågan och andra frågor. ... Det är väl egentligen allas ansvar på det sättet, men det blir olika stora områden som man tar ansvar för på olika nivåer.

Som individ har man ett ansvar, dels genom ”att göra vissa vardagsval, vad jag väljer att lägga min tid och mina pengar på” (Marie), dels genom att välja politiker och partier som prioriterar dessa frågor. Som politiker har man – utöver det ansvar *alla* människor har – ansvaret att ta tag i dessa frågor och att göra bra val lättare. Av respondenterna känner alla utom Rebecca ett *personligt* ansvar. Rebecca har en komplicerad och delvis motsägelsefull inställning i frågan:

Jag: ... Vems är ansvaret att komma tillrätta med alla dem här problemen?

Rebecca: Det är ju alla människors. Men jag vet inte om jag tycker att det är individens eller om det är ett problem på en högre nivå, dvs. nationell eller internationell. Jag är inte säker på att jag tycker det är ett konsumentansvar, och det är möjligt att jag tycker så för att jag inte själv vill ta ansvar för det, och det är ju en del av problemet, och jag vet inte hur man ska lösa det ... Det är klart, det är alla individers ansvar och jag tycker att det är mycket västvärlden och de rika länderna som ska ta ett stort ansvar. Men jag vet inte hur långt ner i samhället det ska gå egentligen, och det har nog med här problemet att göra att om jag ändrar mig lite så gör det ingen skillnad i alla fall, och då är vi tillbaka på samma plan, eftersom inte alla bryr sig så behöver ju inte jag bry mig heller.

Något som skiljer Rebecca från de andra respondenterna är pessimistisk inställning till samhällets förmåga att hantera de globala problemen. Under intervjuens gång uttrycker hon flera gånger tvivel på att det kommer att ”ordna sig”. Hon verkar inte heller tro på individens möjligheter att påverka varken politiker eller näringsliv i någon större utsträckning. För

Rebecca är det otillräckligt att en person eller en stat tar sitt ansvar, alla måste göra det annars kan det lika gärna kvitta. Även om t.ex. politikerna i Sverige skulle ta sitt ansvar så är det bara en droppe i havet:

... jag tror inte att det gör så stor nytta i världen om Sverige höjer koldioxidskatten med x-antal procentenheter, och vi betalar för det, om inte resten av världen gör det. För att då så kommer det fortfarande släppas ut lika mycket, näst intill, i världen och då kommer ju världen gå under lika fort för det. Då kan man ju behålla dom pengarna istället. (Rebecca)

Att konsumera medvetet för att på så vis styra näringslivet är hon också tveksam till. Dels uppfattar Rebecca det som att det är näringslivet som styr konsumenterna – inte tvärt om. Dels är det en ekonomisk fråga; även om markanden fungerar så har människor inte råd att köpa t.ex. kravmärkta produkter vilket resulterar i att sortimentet inte växer och blir billigare. För Rebecca är samhället en gemenskap vars normer och värderingar hon känner att hon vill dela för att inte sticka ut. Att människor vill minimera sina utgifter för att kunna spendera pengar på roligare saker är enligt Rebecca en ”värdering som vi har i samhället”. Att inte må dåligt när vi gör saker ”som inte är bra” är den ”gängse normen”. Hur man ska bära sig åt för att förändra dessa normer och värderingar vet hon inte, och hon kan inte tänka sig att vara bland de första att bryta mönstret:

Jag: Varför inte bli en föregångare? ...

Rebecca: Ja, varför inte. För jag tycker att det skulle vara för svårt. Jag skulle få ändra så mycket i min vardag. Jag tror det skulle vara svårt. ... i så fall kan man nog inte riktigt leva i samhället för det är så mycket som bygger på det ena och det andra. (kort paus) Bara kläder och sådana saker, man kan ju inte gå omkring utan kläder. Vill man ha alternativa kläder, det kan man ju ha. Jag bara menar att det blir svårt att leva i ett samhälle om man ska vara helt annorlunda, samhället bygger ju på någon slags gemenskap.

3.1.1 Ensamma men tillsammans

För Emma, Marie, Peter, och Eric är det ingen ursäkt att inte ta ansvar bara för att det finns dem som inte gör det. Peter:

... om alla tänker så, så händer ju ingenting! Om man ska börja någonstans så ska man börja med sig själv. Om jag tänker så att jag inte kan göra någonting, men så börjar jag här i alla fall. Om alla tänker så, så händer ju jättemycket helt plötsligt!

Eric uttrycker sig på ett liknande sätt: ”Det är ett konstigt resonemang att säga att eftersom ingen annan gör det så behöver inte jag heller det. Det är lite att skylla ifrån sig på något sätt, så det tycker jag inte man kan göra faktiskt. Det finns ju andra som gör det också!”. Att det finns andra som också tar sitt ansvar är för Eric, Peter, Marie och Emma inte det viktigaste, men man vet att det finns dem som gör det, och det är viktigt i sig. Vad en enskild individ kan påverka är mycket begränsat, men tillsammans kan många ansvarstagande människor göra en skillnad. Peter gör en liknelse med facket på frågan om vi som individer kan bidra till förändring: ”Inte som individer, enskilda individer, men som en massa! Kolla på facket, de har ju mer makt än vad många andra har i Sverige. Så självklart, det är bara att ta itu med det.”

Varför intervjupersonerna känner detta ansvar har de svårt att svara på, det verkar på nästan vara en självklarhet. Rebecca: ”[problemen] har kommit så mycket närmre nu när man kan åka överallt i världen och ... [de] spiller ju över till oss. Det är väl en ideologi, att man bryr sig om andra människor, och jag tycker att det är det som ska vara den grundläggande basen i samhället: människorna”. Även Eric och Emma förknippar ansvaret med ett ansvar gentemot andra människor: nutida och framtida. Emma har som ”utgångspunkt att man ska göra världen bättre för alla människor”. Eric känner ett ansvar inför framtida generationer och säger att han inte vill lämna ifrån sig en sämre jord än vad han fick. Marie är mindre specifik men nämner att hon tror det är en fråga om ”moral”, och konstaterar samtidigt att alla frågor inte väcker lika stort engagemang.

3.2 Den tysta revolutionen

En känsla av personligt ansvar för globala problem blir enligt Giddens (1997) och Beck (1995, 2002) konsekvensen av den moral som livspolitikerna ger upphov till. Fyra av mina fem intervjupersoner känner ett personligt ansvar – ett ansvar de (vilket vi kommer att se i nästa kapitel) försöker ta i största möjliga mån. Gemensamt för flera av respondenterna är att det inte verkar spela någon roll om folk i ens omgivning tar ett ansvar, det viktigaste är att börja med sig själv och ta ansvar för sina egna handlingar. Vem *jag* vill vara är viktigare än vem andra är. Varför respondenterna själva tror att de känner ett ansvar har de svårare att svara på. Den självklarhet det verkar finnas i att ta ansvar kan vara ett utslag av vad Sörbom (2005) kallar tvångsmässigt ansvar. Även om människor i ett individualiserat och posttraditionellt samhälle uppfattar sig som skapare av sina egna liv, så finns det enligt Sörbom (2005:106-

107) ”en hämmande kraft i görbarheten. Det är inte bara så att vi uppfattar att vi kan, utan vi bör också ta ansvar för våra liv och vårt samhälle. Det handlar nästan om ett tvångsmässigt tänkande”. Detta tvångsmässiga ansvar kan bli ”ett ok att bära” (ibid.). Den enda som verkar ha upplevt ansvaret på detta sätt är Emma som säger att det ”lätt bli som en tung börda”. Hon menar dock att hon har ”en mer avslappnad attityd nu” och känner ”ett lite mindre ansvar nu än ... tidigare”. Kanske blev även Rebeccas ansvars känsla ett ok som kastade av sig när hon insåg att hon inte skulle kunna ”rädda världen”. Rebecca anser att de globala problemen är allas ansvar, men vill inte ta något personligt ansvar för dem. Hennes tvivel på att de globala problemen kommer att lösas innan de blir vår undergång är ett eko av den pessimism som enligt Bauman (1991, 2002) präglar individer i ett individualiserat samhälle. Hon är visserligen kortsiktig och cynisk, men inte likgiltig. Under intervjun lägger Rebecca mycket energi på att försöka rättfärdiga sin livsstil, både för sig själv och (upplever jag det som) för mig. Ekonomiska hinder, rådande samhällsnormer och misstro på att handlingar kan göra någon skillnad används bland annat som argument, men trots allt känner hon att ”jag borde ta mitt ansvar”. Resultatet blir att hon inte riktigt lyckas utan framstår som motsägelsefull, något hon själv säger att hon är. Det verkar alltså pågå en konflikt mellan det moraliska (att ta sitt ansvar) och det praktiska (det är bekvämare att fortsätta som förut). Hennes argument att hon inte tar sitt ansvar för att ingen annan gör det, och att det är okej att inte göra så eftersom det är en värdering i vårt samhälle, framstår i ljuset av ”trenden som är här för att stanna” – dvs. framväxten av den ekologiska moralen – och det faktum att övriga intervjupersoner känner och tar ett personligt ansvar, som märklig. ”Om alla andra skulle göra det [ta ansvar] så skulle jag sticka ut när jag gjort nått dåligt. Det handlar ju om vad som är normen”, säger Rebecca. I den här studien sticker Rebecca faktiskt ut. Att hon inte upplever det så har kanske att göra med att personligt ansvar är just personligt; det är i grunden någonting vi gör mer för oss själva än för andra, för att det känns rätt, och det är därför inget man nödvändigtvis skyltar med eller har behov av att påtala för andra. Det är en revolution i det tysta.

4. Vardagsvalens gränser

I föregående kapitel konstaterades att majoriteten av respondenterna känner ett personligt ansvar för globala problem. Detta kapitel behandlar hur detta ansvar tar sig uttryck i vardagen.

4.1 Individens ansvar

Att det som enskild individ är svårt att bidra till förändring om inte många strävar mot samma mål är, som sagt, en uppfattning respondenterna delar. Detta verkar dock inte avskräcka dem från att ta sitt ansvar. Vilka frågor man som individ känner att man bör ta ett ansvar för hänger dock samman, inte bara med grad av angelägenhet, utan även med möjligheterna att påverka dem i sin vardag. ”Det är kanske lite skillnad mellan om det [att påverka] handlar om fattigdom eller klimatet”, säger Rebecca. I intervjuerna framkommer tre vägar genom vilka individen kan påverka/bidra till förändring: (1) genom traditionella politiska kanaler, (2) genom att diskutera och organisera sig, och (3) genom konsumtion. Att påverka genom konsumtion är det mest direkta sättet av de tre, och de frågor man kan påverka genom att konsumera etiskt, t.ex. miljö, känner respondenterna generellt ett större ansvar för.

4.1.1 Politikens förändringsmöjligheter

Respondenterna har ett klivet förhållande till politik och politiker. Samtidigt som många anser att politiker, åtminstone principiellt, har störst möjligheter att påverka samhällsutvecklingen känner många en misstro mot politiker och tvivlar på möjligheterna att påverka politikerna: ”Styr vi politikerna eller styr politikerna oss? ... Det ska ju vara vi som styr politikerna... men jag vet inte!”, säger Peter. Anledningarna till att politikerna inte gör vad de kan, eller vad de skulle kunna, för att åtgärda de globala problemen är flera. På olika sätt riktar respondenterna kritik mot det politiska systemet som man uppfattar som kortsiktigt, trögt och handlingsförlamat, men det finns också en uppfattning att politiker sitter i en krävande position där globala frågor bara är ett av många ansvarsområden. Emma tror att det skulle bli bättre om ”demokratiskt valda ledare var lite mer demokratiskt valda och tog till sig folkets vilja och behov i större utsträckning”, men Eric poängterar att väljarna bär en del av skulden till att politikerna inte agerar i globala frågor: ”det är ju för få som kan tänka sig att rösta på någon som gör det långsiktigt bättre utan att själva kunna få nått”. Att det är individens ansvar att välja politiker som är engagerade i dessa frågor ger flera intervjupersoner uttryck för. Erics misstro mot politiker får honom dock att tvivla på effektiviteten i denna metod:

Man har väl alltid en viss möjlighet [att påverka], men möjligheten känns ju ofta som att den blir just det, att man tar sitt ansvar och röstar på någon som ska framföra de budskap man tror på, och sen så händer det inte mycket efter det.

Jag: man flyttar på något sätt över ansvaret till politikerna?

Eric: Jag tror det (kort paus) och sen så går politikern och köper Toblerone och så blir det bra skit liksom (småskratt).

Trots misstroendet så kan Emma, Marie och Peter tänka sig att engagera sig i en partipolitisk organisation. ”Jag tror att om jag hade engagerat mig politiskt, och verkligen engagerat mig, så hade jag kunnat göra mer. En person som går in i ett politiskt parti och går in för det kommer ju successivt att klättra i hierarkin och därmed få mer makt”, säger Marie. Att ”verkligen engagera sig” kräver dock stora investeringar i tid och energi, vilket verkar vara ett hinder för engagemang i icke-partipolitiska organisationer. Rebecca:

Det är svårt att ha ett litet intresse, jag tror att man måste var mycket involverad, och då har jag valt att ägna mig åt andra saker. Det är svårt att bara vara med på ett litet hörn, då känner man sig kanske inte så himla delaktig. I så fall vill jag vara med och läsa mycket och påverka med policys, och för att jag ska kunna göra det krävs det en himla arbetsinsats.

Emma, Eric och Peter är alla stödmedlemmar i olika organisationer knutna till globala frågor. Ingen av dem är engagerade trots att de anser att det är viktigt för individer att organisera sig för att göra sina röster hörda. Rebecca och Marie har tidigare varit medlemmar i Läkare utan gränser respektive Greenpeace, men har gått ur på grund av brist på tid och pengar. Tid och Pengar är två faktorer som ofta anses utgöra ett hinder för det tredje sättet att påverka: konsumtion. Inställningen till konsumtion är lika kluven som inställningen till politik: konsumtion är både en lösning och ett problem. Det är västvärldens överkonsumtion och konsumtionen av varor och tjänster som kan vara skadliga för t.ex. miljön som ses som ett problem. Rebecca talar för alla när hon säger:

Det är jag lite skeptisk till, att vi måste konsumera så mycket. Skulle vi inte konsumera så mycket så skulle det onekligen gå åt mindre energi, och det är också så att många produkter har blivit av sämre kvalitet så vi byter ut dem mycket oftare, det är ju samhället som vi har. ... Så där kan vi ju göra hur mycket som helst.

4.1.2 Konsumtionens förändringsmöjligheter

Tidigare konstaterade vi att man som individ har ett ansvar, dels genom ”att göra vissa vardagsval” (Marie), dels genom att välja politiker och partier som prioriterar dessa frågor. Hur vi väljer att konsumera utgör essensen av dessa vardagsval. Valen kan bland annat innebära att *konsumera etiskt*, dvs. att välja kravmärkta, rättvisemärkta och lokalt producerade varor framför andra varor, och att välja miljövänliga transportmedel, köpa energisnåla lampor, med mera. Även om man upplever att det finns hinder, vilket vi kommer till nedan, så är det en självklarhet för att alla intervjupersoner att välja ekologiskt eller kravmärkt framför andra produkter. Att välja rättvisemärkt är inte lika självklart, endast Emma uppger att hon aktivt väljer rättvisemärkt framför andra produkter. Peters syn är ganska representativ: ”jag tänker inte så mycket på fairtrade. Finns det så visst...”. Dock upplever intervjupersonerna de hinder som finns som olika stora, vilket resulterar i att hur etiskt man i själva verket handlar varierar ganska mycket. Emma upplever många hinder som överkomliga och handlar mest etiskt, medan Rebecca upplever många hinder som större och kanske handlar minst etiskt av respondenterna. Att etisk konsumtion är tydligt förknippat med moral blir tydligt när Eric och Emma försöker förklara varför de handlar etiskt: Eric säger att han känner sig ”mindre dålig” när han gör det, och Emma att hon känner sig ”elak” om hon inte gör det. En förutsättning för att handla etiskt tycks vara en tro på marknadsmekanismerna med utbud och efterfrågan. Rebecca tror, som sagt, inte på marknaden vilket de övriga gör: ”Om alla slutar köra bil så finns det ingen marknad för bensin. Om alla slutar med olja så är man tvungna att ta fram ett ersättningsmedel, och det gör de ju då också! Det har vi ju sett”, säger Peter.

Den allmänna uppfattningen hos respondenterna är att samhällsutvecklingen kan påverkas mer genom traditionella politiska kanaler än genom konsumtion. Dock kräver traditionella politiska kanaler mycket engagemang och långtifrån alla når positioner där man verkligen kan påverka, vilket gör att man också inser värdet av medveten konsumtion. Emma uttrycker sig tydligast:

Jag: Tror du det finns andra sätt för individer att påverka som är mer effektiva än konsumtion?

Emma: Ja, det tror jag. Fast det beror på hur man menar med effektivt. Konsumtion är ju ett av dem enklare sätten, så på så sätt är det effektivt ... Men, jag tror att politisk aktivitet på olika sätt, framför allt folk som har någon slags makt över hur det ser ut i världen kan ju definitivt göra andra saker mer effektivt, då är inte deras konsumtion det som gör störst skillnad.

Jag: det är ju ett fåtal personer som sitter på nyckelpositionerna.

Emma: ... om man tänker att en vanlig Svensson-människa skulle handla för hållbar utveckling ... med hela sin livsstil, och leva för hållbar utveckling så är det jättestort ändå. Och visst skulle man kunna förändra hur det ser ut för alla andra människor.

(kort paus) Det är ju det enklaste sättet och på så vis det mest effektiva, medan samtidigt kan man göra större skillnad ändå.

4.1.3 Den medvetna konsumtionens upplevda hinder

Att handla etiskt är ingenting respondenterna har med sig hemifrån utan är något de själva har tagit ställning till under sin relativt korta tid som konsumenter. Möjligheterna att konsumera etiskt är dock förknippade med en rad praktiska hinder. Om hinderna anses överstigliga eller ej är dock individuellt och är en viktig faktor i hur stort ansvar var och en av respondenterna anser sig kunna ta i sina vardagsval. Att det är dyrare att handla etiskt är alla överens om. ”[M]an ska ha råd att vara medveten”, säger Marie, och som student eller dåligt betald uppfattas detta generellt som ett stort hinder. Det ekonomiska hindret används som förvärdning för att handla produkter som man vet bidrar till dåliga sociala eller ekologiska förhållanden: ”Jag kan inte klandra varken mig själv eller andra studenter som handlar på H&M, för det är vad budgeten tillåter. Sen att H&M producerar sin kläder i Indien under dåliga omständigheter för sina anställda, det är en annan sak liksom”, säger Marie. Marie, Eric och Emma försöker trots ansträngda budgetar⁹ handla etiskt *så länge pengarna räcker*. Rebecca resonerar som så att ”Om två varor är lika dyra köper jag lätt krav. Om det är dyrare väljer jag oftast att inte göra det”. Men en ansträngd ekonomi har inte bara nackdelar; Marie säger att hon blivit miljövänligare i och med att hon inte har råd att göra saker, t.ex. resa, som hon förmodligen skulle ha gjort om hon haft pengar. Att resa medvetet innebär att välja tåg och kollektivtrafik framför flyg och bil. Eftersom Marie är den enda av de fem som pendlar så är hon den enda som behöver ta ställning till detta val på en daglig basis. Att åka tåg istället för bil är visserligen billigare, men tidsskillnaden (25 minuter med bil, en timme med tåg) gör att ”man gärna betalar den extra summan”. Marie har dock inte tillgång till bil, vilket innebär att hon inte riktigt har ett val. Den enda av intervjupersonerna som nämner aktiva val i resandet är Emma som väljer att åka tåg, även längre sträckor, så ofta hon kan istället för att ta flyget.

Ett annat hinder är det begränsade utbudet: det faktum att det inte alltid finns ett etiskt alternativ att välja. För alla utom Emma, som kan tycka att det är skönt att slippa välja, verkar

---

⁹ Peter säger sig ha det ”rätt bra ekonomiskt” och anser sig ha råd att handla etiskt i mataffären

det vara viktigt att ha alternativ att välja mellan. Marie: ”när jag tittade på ekologiska teer så var jag faktiskt ute efter att köpa ett ekologiskt te, men jag hittade inget jag var ett dugg sugen på, och då valde jag ett te jag faktiskt vill dricka”. I mataffären upplevs utbudet (i form av ekologiskt, kravodlat, rättvisemärkt, lokalt) som begränsat men det finns där och det växer. Vid de tillfällen det inte finns ett etiskt alternativ beger man sig dock inte iväg till en annan affär. Alla respondenter har sina affärer som de gör sina rundor i, om det finns där kan man göra valet att köpa etiska produkter, annars får det vara. Ingen av respondenterna är principfast vegetarian. Även om flera av dem uppger att de äter lite kött så verkar Emma och Eric vara de enda av de fem som valt att försöka äta mindre kött ur ett klimat/resurs perspektiv. När det kommer till andra produkter, t.ex. kläder, är både utbudet och medvetenheten betydligt mindre än i mataffären. ”Dom flesta kläder man har är producerade i Indien och Kina. Det finns inte så mycket alternativ. I mataffären har man ju alternativ, vissa produkter är kravmärka, andra är det inte”, säger Marie. Emma är den enda av respondenterna som tar hänsyn till sociala och ekologiska faktorer i sina klädesinköp. Hon berättar t.ex. att hon ägt ett par rättvisemärka skor, men nyligen tvingats investera i ett par Adidas eftersom kvalitén på de förra var för dålig. Eric har dock börjat använda urtvättade tröjor oftare, vilket han inte gjort tidigare ”av det skälet att dom fyller sin funktion, men dom ser inte så bra ut”.

Att bristande kunskap kan utgöra ett hinder i ens ambitioner att konsumera etiskt blir tydligt i diskussionerna. Till exempel så är kunskapen låg om vilka alternativ det finns till att köpa kläder som är producerade i låglöneländer. Även i mataffären är det ett bekymmer: ”Om jag inte vet tar jag det billigaste” säger Emma. I mataffären verkar dock kunskapen vara relativt hög, även om den inte alltid är tillräckligt för att fatta det ”rätta” valet. Ibland uppstår värdekonflikter där man själv tvingas ta ställning: hur gör man t.ex. med rättvisemärkt socker som är producerat i Afrika, vilket är positivt ur ett socialt perspektiv, men som fraktats hit vilket är dåligt ur ett ekologiskt perspektiv?

[I]bland när man gör något för att man tror att det är bättre så är man ju inte säker på att det är det. Men oftast så är det väl det, förhoppningsvis. Det känns ändå bättre att försöka göra rätt, och så kanske det inte var det, än att inte göra någonting alls. Har man ändå viljan så kanske det blir rätt på riktigt. (Emma)

4.2 En fråga om livsstil

Om det är som respondenterna säger, att man bör ta ansvar för globala problem genom sina vardagsval, så kan man ur deras politiska handlingar få en ide om vilka frågor som anses

viktigast. Intervjuerna visar tydligt att när det kommer till politiska handlingar så är de koncentrerade till att välja produkter som gynnar miljön, huvudsakligen i mataffären. Utanför mataffären är det politiska handlandet betydligt mer begränsat. Undantaget är Emma, vars klädesinköp och resor blir en del av hennes politiska handlade. Att miljön är den viktigaste frågan kunde konstateras redan i kapitel 3: tanke och handling överensstämmer alltså. Men beror detta enbart på att miljön anses vara den viktigaste frågan, eller på att det är en fråga som är möjlig att påverka genom sina vardagshandlingar i större utsträckning än t.ex. rättvisefrågor? Sörbom (2002:122) beskriver miljöfrågan ”som en frizon för politiskt handlande, där det är möjligt att svara mot de allmänna föreställningarna om vikten av att vara aktiv och att ta politisk ställning”. För det är onekligen så att det är lättare att handla politiskt i miljöfrågor än i många andra frågor. Ta rättvisefrågan som exempel, vad kan man som enskild individ göra för att påverka den i sitt vardagsliv? Man förstås handla rättvisemärkt, men sen då? Bortsett från att engagera sig så finns det mycket lite man kan göra; det hjälper t.ex. inte att ta bussen istället för bilen eller att byta till lågenergilampor och isolera huset.

4.2.1 Det relativa i det ekonomiska hindret

Enligt Giddens (1997) så bestämmer våra livsmöjligheter våra livsstilsval. Konkret innebär det att brist på ekonomiska resurser kan hindra en från att konstruera en livsstil som bygger helt eller delvis på sådant man måste konsumera, t.ex. mat och kläder. Livsmöjligheterna kan alltså utgöra ett hinder för ens livspolitiska strävan att leva moraliska försvarbart, vilket är just vad flera av intervjupersonerna upplever. Trots den allmänna åsikten att man har ett personligt ansvar för globala problem, ett ansvar man bör ta i sina vardagsval, så upplever respondenterna, mer eller mindre, att det finns praktiska hinder som hindrar dem från att ta detta ansvar. Phillips (2000:201) har kommit fram till en liknande slutsats: ”people were positioned, on the one hand, as individually responsible for environmental problems in general but, on the other hand, everyday constraints excused their failure to act in specific cases”. Enligt Phillips består dessa ”everyday constraints” av ”time pressure” och ”economic pressure”. Tidshindret är ingen större faktor i den här studien. Lund är relativt liten och cykelvänlig stad för studenter som sällan har tillgång till bil. Då spelar det ekonomiska hindret en mycket större roll. Ekologiska och rättvisemärkta produkter är ofta dyrare än andra, och för studenter med ansträngd ekonomi upplevs detta som ett stort hinder. Det är emellertid intressant att notera att respondenterna i Phillips studie (som alla förutom två är ute i arbetslivet och som därmed borde ha det bättre ekonomiskt ställt) upplever samma sak. Det är lika intressant att uppmärksamma skillnaderna som finns bland mina respondenter, t.ex. den

mellan Rebecca och Emma där Rebecca upplever dyrare produkter som ett problem för en student, medan Emma visserligen tycker att det är dyrt men inte verkar kunna tänka sig att avstå. Detta visar på hur relativt det ekonomiska hindret är. Vanliga människor tjänar sällan så mycket att man får pengar över. Att välja ekologisk först när man har pengar *över* är ett tydligt tecken på att man har andra val, en annan livsstil, som man prioriterar före. Att man inte har råd blir en ursäkt för att kunna upprätthålla en annan livsstil där andra saker prioriteras högre. Att välja att köpa kravmärkt mat eller kläder producerade under goda arbetsförhållanden handlar då mindre om att ha råd, och mer vilken livsstil man vill ha. Men riktigt så enkelt är det inte. Det som motsäger denna tes, att det främst är en fråga om vilken livsstil man vill prioritera, är Eric och Peter som båda anstränger sig i dagsläget men som ändå föreställer sig kunna göra mer när de får ”ekonomisk stabilitet” (Peter): ”jag har lovat mig själv att nu när jag skaffar ett jobb, om jag får ett jobb, så har jag inget val längre [än att handla kravmärkt]”, säger Eric.

4.2.2 Problemet med den miljömedvetna fashionistan

Utöver dessa hinder upplever respondenterna i den här studien ytterligare två: utbud och kunskap. Produktutbud är tätt sammankopplat med livsstil: hur vi klär oss och vad vi äter är viktiga beståndsdelar i konstruktionen av vår självidentitet. Flera av respondenterna uttrycker frustration över att det ofta saknas etiska alternativ i mataffären. Mat är dock inte lika viktigt för vår identitet som kläder är. Så länge man inte är medlem i en grupp där viss mat är förbjuden så går nästan all mat att kombinera med olika livsstilar: det går exempelvis precis lika bra att vara vegetarian och hårdrockare, som det gör att vara vegetarian och vindsurfare. Annat är det med kläder: genom att välja ett plagg framför ett annat ”gör jag mig till medlem i en grupp som gillar denna modell och antar den som sitt signum, ett synligt tecken på medlemskap” (Bauman 1990:256). Kläder är ett viktigt synligt tecken som signalerar vem vi är, dvs. vilken livsstil har valt. Att upprätthålla en identitet som t.ex. modeintresserad och samtidigt miljömedveten när det finns få miljövänliga moderiktiga kläder kan därför vara svårt.

Jag: [hur tänker du] i klädaffären?

Peter: ... det har jag svårt att ge upp. Jag tycker om kläder, jag tycker om att shoppa.

Jag har börjat tänka på det men jag bryr mig inte så mycket (kort paus) ...

Jag: hade det varit annorlunda om sortimentet varit större?

Peter: Jo, visst. Om det hade funnits moderiktiga kläder som var producerade i Sverige till hyfsade priser, så självklart...

Här återkommer vi till prioriteringen av en livsstil över en annan. Det är idag möjligt att hitta kläder som är producerade under acceptabla omständigheter även om sortimentet är begränsat och möjligen dyrare. Men att söka upp och köpa dess plagg, om de inte är förenliga med ens identitet som t.ex. hårdrockare, innebär i viss mån ett livsstilsbyte. Att Emma är den intervjuperson som verkar ha närmast till exempelvis rättvisemärkta kläder kan bero på att hon valt en miljömedveten livsstil där sådana produkter bidrar till hennes identitet, medan t.ex. Peter både identifierar sig som modemedveten och miljömedveten, vilket ibland innebär en motsättning där han tvingas prioritera.

4.2.3 När all kunskap har hypotesens form

Att kunskap upplevs som ett hinder (även för Marie och Emma som tror att de har större kunskap än genomsnittet) är kanske typiskt för ett samhälle som präglas av institutionell reflexivitet. Globala frågor är mycket komplexa frågor där media, politiker och experter outhärligen förmedlar motstridig information. Inte heller kan vi alltid lita på vårt förnuft: att nötkreatur som är uppväxt i Argentina och skeppats hit är mer klimatvänligt än nötkreatur som växt upp i Sverige låter inte så förnuftigt, men så är det. Eller är den verkligen det, kan vi lita på det? ”Moderniteten institutionaliserar det radikala tvivlets princip och insisterar på att all kunskap måste ha hypotesens form: påståenden kan mycket väl vara sanna, men de är i princip alltid öppna för revideringar och kan komma att förkastas vid en senare tidpunkt” (Giddens 1997:11). Poängen är: om all kunskap antar hypotesens form så kommer bristande kunskap alltid att utgöra ett hinder. I så fall är det någonting vi måste lära oss att acceptera och, som Emma, inte låta det hindra oss i våra ambitioner.

5. Slutsatser

Det har blivit dags att summera resultaten och se vilka slutsatser som kan dras. För att underlätta för läsaren kommer jag att redogöra för slutsatserna en frågeställning i taget, och tillsammans besvarar dessa frågeställningar studiens syfte.

5.1 Känner människor ett personligt ansvar för globala problem?

Svaret på denna fråga är, som den här studien visar, inte så entydigt som Giddens och Becks teorier framställer. Respondenterna är eniga i att ansvaret för att komma tillrätta med de globala problemen är alla människors, och majoriteten känner och försöker ta ett personligt ansvar. Det visar sig dock att respondenterna känner olika stort ansvar inför olika problem (se 5.2), vilket medför att svaret på frågan blir att man känner ett personligt ansvar för *vissa* globala problem, särskilt miljöfrågan. Det faktum att Rebecca inte känner ett personligt ansvar gör henne till den här studiens undantag. Rebecca uppvisar en del av de kännetecken (kortsiktighet, skepticism mot kollektiv handling) som Bauman (2002) hävdar är konsekvensen av i stort sett samma individualiseringsprocesser som Giddens menar leder till livspolitik. Detta visar på att dessa processer inte leder fram till *en* attityd utan potentiellt *flera olika*. Det går i det här fallet inte att helt förkasta ett teoretiskt perspektiv och hävda att det ena är ”rätt” och det andra är ”fel”. Studien pekar på att ”sanningen” ligger förmodligen någonstans mittemellan.

Rebecca känner inte att hon behöver ta sitt ansvar om ingen annan gör det. *Uppfattningen* att ingen annan tar sitt ansvar räcker för hennes del för att rättfärdiga detta beslut. Det gör det inte för de övriga intervjupersonerna. För dem är det viktiga att börja med sig själv. Detta är ett handlande med tydliga individualiseringsförtecken; det spelar ingen roll om andra tar sitt ansvar eller ej, det viktiga är att man själv gör det. Att det viktigaste är att man själv tar sitt ansvar, även om det krävs att många fler gör det om man ska åstadkomma någon förändring, återspeglas i det svala intresset för sociala organisationer. Enligt Sörbom (2002) är utträde och ljumt intresse för organisationer en konsekvens av individualiseringen: ”människor i organisationer vill vara subjekt. De vill agera. ... Får man inte det, då är risken stor att man går ur eller aldrig går med” (ibid.:42-43). Samma logik gäller för medlemskap i partipolitiska organisationer, vilket säkerligen är en bidragande orsak till att ingen av respondenterna är partipolitiskt engagerade (se 5.2).

Att det är viktigt att ta ett personligt ansvar är också ett tydligt uttryck av livspolitik. Uppsatsen pekar på att vikten av att kunna rättfärdiga sina val i en global kontext, om så bara sig själv, inte ska underskattas. Maries utbildningsfunderingar, Emmas resande, Erics försök till att äta mindre kött och använda sina kläder längre, är bara några exempel på de uttryck för livspolitiska beslut som framkommit i den här studien. Anledningen till att respondenterna känner ett ansvar inför globala problem är alltså en konsekvens av livspolitiska funderingar, något som stämmer väl överens med respondenternas egna tankar kring ansvaret man känner bottnar i ett ansvar gentemot andra människor.

5.2 Omfattar ansvaret alla globala problem?

Vid det här laget borde svaret på denna fråga vara helt uppenbart: nej, för respondenterna omfattar ansvaret *inte* alla globala problem utan är koncentrerat huvudsakligen till miljöfrågor. Becks teori om en framväxande långdistansmoral finner inte mycket stöd i den här studien. Miljöfrågan har visserligen ett osjälviskt element (att handla mot klimatförändringarna gynnar alla, inte bara en själv och folk i ens närhet), men respondenterna verkar vara överens om att man är mest benägen att handla när man själv drabbas. Att man själv måste se effekterna innan man handlar gäller alltså en i globaliserad värld där man enkelt kan se hur folk i andra delar har det via media eller genom att resa dit. En annan sida av miljöfrågan som gör den till den viktigaste frågan är att hotet mot miljön upplevs som det största hotet. Som Peter sa: "Utan miljö och resurser så har vi ingen jord att leva på". Miljöhotet är ett hot mot alla, mot mänsklighetens existens. I skuggan av detta hot växer en ekologisk moral – en moral som blir starkare desto större hotet verkar – fram. Den ekologiska moralen tar sig uttryck i respondenternas vardagsliv, i deras uppfattningar om hur man bör resa, hur man bör äta, hur man bör shoppa. Enligt dem själva är detta en trend som är "här för att stanna", men en trend som stannar är inte en trend. Kanske är det, som jag spekulerade kring i inledningen av den här uppsatsen, verkligen framväxten av nya normer, en ny moral, vi upplever? Om så är fallet kan de som inte vill ta sitt ansvar snart vara dem som "sticker ut".

Det finns också ett tydligt samband mellan vilka frågor man känner ett personligt ansvar för och möjligheterna att påverka dem i sin vardag. Miljöfrågan är den fråga där man som individ förmodligen kan göra störst skillnad på egen hand. Det är verkligen en "frizon för politiskt handlande", som Sörbom (2002:122) uttrycker det, där människor kan handla *direkt* utan att behöva gå via politiker eller organisationer. Detta är precis vad Beck (1995) avser med sitt

subpolitiska begrepp: direkt politik ”*bortom* hierarkierna och de formellt behöriga” (ibid.:139, kursivering i original). Miljöfrågan är en subpolitisk arena där respondenterna är aktiva: även om merparten av dem inte skulle kalla sina handlingar för politiska. Politik är för majoriteten av respondenterna förknippat med det traditionella politiska systemet, och även om man känner en viss misstro och har ett cyniskt förhållningssätt så tror man likväl att politiker har störst möjligheter att förändra samhället. Att majoriteten av respondenterna kan tänka sig att engagera sig partipolitiskt är kopplat till möjligheterna att påverka. Även om man upplever det som att många andra politiker inte gör allt de kan så är det ingen ursäkt; vill man ta sitt ansvar och inte begränsas till att påverka via sina val som konsument är det den partipolitiska vägen man måste gå. Trots detta är aktiviteten i den traditionella politiska arenan mycket låg, och de politiska handlingar man utför är koncentrerade till den subpolitiska arenan.

5.3 Hur tar sig detta ansvar uttryck i människors vardag?

”Livspolitik är en politik *om* val” (Giddens 1997:253, kursivering i original); val som blir till politiska handlingar om de syftar till förändring på en kollektiv nivå. Att ta sitt ansvar handlar för respondenterna om att göra de ”rätta” valen, dels i mataffären men även i livet. Intresse är ett sådant val, men även utbildning. I Emma och Peters fall är deras utbildning en form av politisk handling eftersom de hoppas att utbildningen leder till ett yrke där de kan göra skillnad. Annars så är de politiska handlingarna huvudsakligen koncentrerade till vardagsvalen och till att köpa krav, ekologiskt och rättvisemärkta varor framför andra. Att handlingar som syftar till att förbättra miljön är den vanligaste formen av politiska handlingar hänger dels samman med graden av angelägenhet, dels med att miljöfrågan, som sagt, är ett ”frizon för politiskt handlande” där det är möjligt för individen att agera direkt.

Även om den allmänna uppfattningen är att man bör ta sitt ansvar och konsumera medvetet så upplever respondenterna att det finns praktiska hinder som förhindrar dem från att göra detta. Dessa hinder används ibland för att rättfärdiga sådant (t.ex. flygresor eller klädesinköp) som annars inte hade varit acceptabelt ur ett livspolitiskt perspektiv. Det ska dock sägas att studenter ofta har en begränsad ekonomi och att flera av respondenterna ger uttryck för att de vill försöka bättra sig när de får ekonomisk stabilitet. Förutom de hinder Phillips (2000) identifierar, nämligen tid och pengar, har ytterligare två framkommit i den här studien: utbud och kunskap. Enligt Giddens (1997) begränsar våra livsmöjligheter vilka livsstilar som finns tillgängliga. Jämförelser mellan respondenterna i den här studien, och respondenterna i Phillips studie visar dock på hur *relativt* det ekonomiska hindret är. Rebecca menar att man

som student inte har råd med dyrare produkter. Emma håller med om att det är dyrt att handla etiskt, men det hindrar henne inte från att handla krav- och rättvisemärkt i den mån det finns och pengarna räcker till. Eftersom Emma och Rebecca, av allt att döma, har likartade livsmöjligheter så är det inte dessa som hindrar Rebecca. I grund och botten är det mindre en fråga om ekonomi och mer en fråga livsstil. För Emma, som känner sig ”elak” om hon inte handlar medvetet (vilket är en tydlig konsekvens av den livspolitiska moralen), så är det ekonomiska hindret inte tillräckligt stort för att hon ska avstå från att ta det ansvar hon känner. *Hon har valt en livsstil som ger henne möjligheten att ta ansvar.* För Rebecca så är t.ex. kravmärkta produkter en *merkostnad* som hindrar henne från att upprätthålla en livsstil hon prioriterar högre. Det ekonomiska hindret blir därför en ursäkt för att fortsätta med denna livsstil. Samma princip gäller för utbudshindret, även man bör göra skillnad på utbud av mat och kläder. Att byta Armani mot rättvisemärkt är inte lika enkelt som att byta kött mot baljväxter eftersom det, åtminstone utåt, innebär ett livsstilsbyte då våra kläder signalerar vem vi är och vilken livsstil vi har valt. Detta kan vara ytterligare en anledning till att respondenterna känner mest ansvar för miljöfrågan eftersom baljväxter, lågenergilampor och tågresor är politiska handlingar som är förenliga med de flesta livsstilar.

5.4 Slutord

Studien har gett upphov till en rad frågor som kan utgöra grunden för vidare forskning inom området. Varför ger individualiseringsprocesserna upphov till så olika attityder i grupper som utåt sett har mycket gemensamt? Hur resonerar människor i frågan om ansvar för globala sociala och ekonomiska problem; är Becks långdistansmoral en utopi eller en reell möjlighet i ett individualiserat och globaliserat samhälle? Det hade också varit intressant att genomföra denna studie i andra grupper och jämföra dem med varandra.

Efter att ha dragit dessa slutsatser kan man inte låta bli att fråga sig om denna utveckling där ansvaret för globala frågor individualiseras är av godo? Svaret är förmodligen både ja och nej. Samtidigt som det onekligen måste till avsevärda livsstilsförändringar på individnivå om t.ex. klimathotet ska avväjas, så är individuella politiska handlingar inte lika kraftfulla som organiserade handlingar på nationell eller internationell nivå *kan* vara. Därför står vi inför ett problem om individer tappar intresset för organiserade former av politik och endast ser till sina egna politiska handlingar. Nu finns det inte mycket i den här studien som tyder på detta. Respondenterna är väl medvetna om vikten av att organisera sig, även om de är sämre på att göra det i praktiken. Trots ett visst missnöje tror man fortfarande att den traditionella politiken

har störst möjligheter att förändra. För att kunna göra mer, och inte begränsas till sin roll som medveten konsument är det hit man måste söka sig.

Källförteckning

Litteratur

- Bauman, Zygmunt, 1990. Att tänka sociologiskt. Bokförlaget Korpen: Göteborg.
- Bauman, Zygmunt. 1991. *Modernity and ambivalence*. Polity Press: Oxford.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Det individualiserade samhället*. Diados: Göteborg.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth. 2002. *Individualization*. Sage:London.
- Beck, Ulrich. 1995. *Att uppfinna det politiska - Bidrag till en teori om reflexiv modernisering*. Diados: Göteborg.
- Beck, Ulrich. 1998. *Risksamhället – På väg mot en annan modernitet*. Diados: Göteborg.
- Beck, Ulrich. 1999. *World risk society*. Polity Press: Oxford.
- Bryman, Alan. 1997. *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Studentlitteratur: Lund.
- Denscombe, Martyn. 2000. *Forskningshandboken – för småskaliga projekt inom samhällsvetenskapen*. Studentlitteratur: Lund.
- Elliot, Anthony & Turner, Bryan S. (red.) 2001. *Profiles in contemporary social theory*. Sage: London.
- Giddens, Anthony. 1994. *Beyond Left and right – the future of radical politics*. Polity Press: Oxford.
- Giddens, Anthony. 1997. *Modernitet och självidentitet – självet och samhället i den sedmoderna epoken*. Diados: Göteborg.
- Giddens, Anthony. 1999. *Tredje vägen – om förnyelsen av socialdemokratin*. Atlas: Stockholm.
- Halvorsen, Knut. 1992. *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Lantz, Annika. 1993. *Intervjumethodik*. Studentlitteratur: Lund.
- May, Tim. 1997. *Social research – issues, methods and process*. Open University Press: Buckingham.
- Merriam, Sharan B. 1994. *Fallstudien som forskningsmetod*. Studentlitteratur: Lund.
- Rosengren, Karl Erik & Arvidson, Peter. 2005. *Sociologisk metodik*. Liber: Malmö.
- Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar. 1994. *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Studentlitteratur: Lund.
- Sörbom, Adrienna. 2005. *När vardagen blir politik*. Atlas: Stockholm.

Elektroniska källor

Phillips, Louise. 2000 *Mediated Communication and the privatization of public problems – discourse on ecological risks and political action*. *European Journal of Communication* 15(2): 171-207.

http://www.lucus.lu.se/html/hallbar_samhallsutveckling.aspx (2007-04-25)

<http://www.rattvisemarkt.se/cldoc/289.htm> (2007-04-29)

Intervjuguide

Namn och Ålder

Vad studerar du? Varför?

Vart vill du att studierna ska leda?

Varför läser du kursen hållbar utveckling?

Vad är det för människor som läser den här kursen, vad har ni gemensamt?

Varför tror du att det är så få killar?

Varför har så många hoppat av?

Vad är det för frågor/globala problem står i fokus på kursen?

Stämmer dessa frågor överens med vad du anser vara de viktigaste globala frågorna idag?

Vilka tycker du är viktigaste globala frågorna idag?

Varför anser du det? Hur prioriterar man en fråga över en annan?

(Avstånd? Sannolikheten att själv drabbas?)

Varför är dom viktiga för dig? Hur påverkas du av problemen?

Intresset för globala frågor är väldigt stort idag, vad beror detta på?

Vad är orsakerna till denna "medvetenhet"?

Varför sker det nu och inte på t.ex. 70-talet, eller ännu tidigare, nya förutsättningar?

Är det en trend, eller har det kommit för att stanna?

Är det viktigt för dig att vara uppdaterad och medveten om globala frågor? Varför/varför inte?

Anser du att du är mer medveten om dessa frågor än majoriteten? Varför/varför inte?

Om du jämför din kunskap och intresse med t.ex. dina föräldrar, hur skiljer det sig? Varför?

Om du jämför din kunskap och intresse med t.ex. dina kamrater, hur skiljer det sig? Varför?

Är det en generationsfråga?

Anser du dig vara intresserad av politik?

Vad är politik?

Hur yttrar sig ditt intresse?

Är du politisk aktiv i någon bemärkelse?

Är det viktigt för oss i Sverige att komma tillrätta med problem som befinner sig långt borta både i tid och rum? Varför?

Känner du att våra folkvalda politiker gör vad som står i deras makt för att komma till rätta med globala problem som klimathot och fattigdom? varför/varför inte?

Känner du att världens makthavare (G8, EU, USA, osv) gör vad som står i deras makt för att komma till rätta med globala problem?

Varför/varför inte?

Tror du att många delar din uppfattning?

Om ja, Varför lyssnar inte makthavarna till detta?

Vem har ansvaret för att komma tillrätta med globala problem?

Vilket ansvar har politiker och makthavare?

Vilket ansvar har individen?

Känner du ett personligt ansvar? Varför? (Starkt/svagt)

Tror du alla människor känner ett sådant ansvar? Vem gör det, vem gör det inte?

Varför bry sig om problem som ligger långt borta, både i tid och rum?

Tror du att individer kan bidra till förändring i globala frågor? t.ex. klimatfrågor och rättvisefrågor?

Hur då? Vad kan vi göra? Individuellt och kollektivt?

Vad gör du personligen för att bidra till förändring?

Är det möjligt att bidra till förändring genom konsumtion?

Är det ett effektivt sätt att påverka tror du?

(För och nackdelar?)

Väger du in miljö och rättvisetankar när du konsumerar? Hur tänker du då, ge exempel.

Gäller det alla varor eller bara vissa? Mat eller kläder?

Väljer du miljö och rättvisemärkt framför andra varor om det finns?

Om varan inte finns som miljö eller rättvisemärkt, händer det att du avstår från att köpa den?

Bojkott av någonting?

Är det en självklarhet för dig att ta hänsyn till dessa faktorer när du konsumerar? Varför?

Varför är det inte det för alla?

En generationsfråga? I så fall, vad har förändrats?

Hur länge har du handlat etiskt? Har du med det hemifrån eller har vuxit fram sedan du började handla själv?

Vad får du ut av det personligen? Ingen personlig vinning (i ekonomiska termer), snarare begränsar man sina val, och det är dyrt.

Är det viktigt för dig att känna att du är en del av något större (ingen annan gör nått, gå jag heller inte nått)

Känns det meningsfullt?

Är det en viktig del av hur du uppfattar dig själv?

Medveten konsumtion - ett sätt att försöka påverka eller är det ett sätt att lindra samvetet?

Är det ett sätt att köpa sig en identitet som "medveten"?

Hänger ansvar ihop med ekonomiska resurser?

Händer det att konsumtionsetiken kommer i konflikt och t.o.m får stå över för andra värderingar? När, vad, av vilka skäl?

Händer det att konsumtionsetiken kommer i konflikt och t.o.m får stå över för praktiska faktorer? Vilka?

Finns det faktorer som ibland hindrar dig från att handla/konsumera så som du önskar?

För att handla behöver man kunna ta ställning, hur vet du att du gör det rätta valet?

Finns det någon auktoritet du lutar dig mot? Media, litteratur, forskning?

Spelar det någon roll om "andra gör det", skulle du göra det ändå?

Ökat utbud av krav och rättvisemärkta produkter, vad beror det på?

För dig som individ, finns det andra mer effektiva sätt än konsumtion?

Möjligheter att påverka via traditionella politiska kanaler?

Skulle du kunna tänka dig att engagera sig i ett politiskt parti?

Är du medlem i någon organisation, t.ex. Attac eller Greenpeace? (ev. följdfrågor)

Deltagit i någon aktion/protest?

Har du skänkt pengar eller bidragit till annat sätt till t.ex. insamlingar vid svält?

Är du vegetarian/vegan?